

Ірина КРИВОРУЧКО
Національна академія державного управління
при Президентіві України

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ В УКРАЇНІ

Аналізуються структура та зміст системи конституційно-правових принципів адміністративної процедури. Розглядаються наукові позиції вчених та нормативні джерела з означеного питання. Особлива увага приділяється розкриттю змісту сутності й ролі основоположного принципу верховенства права та принципу законності, які автором визначаються як основні, провідні принципи адміністративної процедури, оскільки вони мають первинне значення щодо організації та функціонування публічної адміністрації, є визначальним вектором реформування та подальшого розвитку адміністративно-процедурної діяльності в сучасних умовах. Акцентується на актуальності й важливості дослідження таких принципів адміністративної процедури, як: рівність учасників адміністративної процедури перед законом, відсутність дискримінації, презумпція правомірності дій і вимог особи. Визначається роль конституційно-правових принципів у державно-управлінській діяльності, шляхи вдосконалення та необхідність закріплення на законодавчому рівні цих принципів.

Ключові слова: принципи, адміністративна процедура, верховенство права, законність, рівність учасників адміністративної процедури перед законом, недискримінація, презумпція правомірності дій і вимог особи.

Iryna Kryvoruchko. Constitutional and legal principles of administrative procedure in Ukraine

The structure and content of the system of constitutional and legal principles of the administrative procedure are analyzed. It analysed points of view of the scientists and regulatory sources relating to the abovementioned issue. Particular attention is paid to interpretation of the nature and role of the fundamental principle of the rule of law and principle of legality, defined by the author as basic, guiding principles of the administrative procedure, as they have not only primary meaning for organization and functioning of the public administration, but also serve a vector determining the reforming and further development of the administrative and procedural activities in modern languages. The author has drawn attention to the urgency and importance of the study of such principles of the administrative procedure as: equality of the members of the administrative procedure before the law, non-discrimination, presumption of legality of actions and demands of the individual. The role of the constitutional and legal principles in public and management activity, ways of improvement and necessity to recognize these principles at the legislative level are defined.

Key words: principles, administrative procedure, rule of law, legitimacy, equality of the members of the administrative procedure before the law, non-discrimination, presumption of legality of the actions and demands of the individual.

В умовах розбудови України як правової демократичної держави важливе значення має питання реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян органами державного управління та органами місцевого самоврядування (публічною адміністрацією). Реалізація прав і свобод, будучи уособленням адміністративної процедури, базується на конституційних та законодавчо визначених принципах. Конституційно-правові принципи адміністративної процедури є малодослідженими в науці державного управління, що і зумовлює актуальність цієї теми.

У науковій літературі питання конституційно-правових принципів адміністративної процедури як самостійна проблема майже не розглядалось. Окремі аспекти цієї проблематики досліджувались у працях таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: В. Б. Авер'янов, Т. Я. Багрій, Л. М. Горбунова, Н. Л. Губерська, М. В. Костеніков, А. М. Кононов, А. В. Куракін, С. П. Погребняк, А. А. Пухтецька, С. В. Серьогін, О. М. Соловійова, В. П. Тимошук, Ю. М. Фролов, Ю. С. Шемшученко

та ін. Але, попри суттєвий внесок цих та інших учених у розв'язання зазначеної проблематики, відсутнє комплексне дослідження конституційно-правових принципів адміністративної процедури. Науковці лише фрагментарно проаналізували окремі принципи, що обумовлюють наше дослідження.

Метою статті є науково-теоретичне дослідження змісту конституційно-правових принципів адміністративної процедури. Задля досягнення поставленої мети необхідно охарактеризувати наукові дослідження з означеного питання та здійснити огляд змісту цих принципів у нормативно-правових актах.

Конституційно-правові принципи адміністративної процедури тісно взаємопов'язані і взаємообумовлені. Вони утворюють єдиний комплекс, який забезпечує цілісність інституту адміністративної процедури. Дотримання одного принципу сприяє реалізації інших, тоді як порушення будь-якого принципу негативно впливає на реалізацію інших. Тільки у взаємодії принципи здатні виконати свої функції та призначення.

Зважаючи на наукові підходи, до конституційно-правових принципів адміністративної процедури відносимо: принципи верховенства права, законності, рівності учасників адміністративної процедури перед законом, недискримінації, презумпції правомірності дій і вимог особи. Розглянемо їх детальніше.

Особливе місце в адміністративній процедурі посідає принцип верховенства права як фундаментальний (основоположний) у діяльності публічної адміністрації. У наукових дослідженнях не існує єдиного підходу до визначення сутності цього принципу. Найбільш поширеними є твердження, що це:

– принцип функціонування держави, який означає забезпечення пріоритету прав людини перед будь-якими іншими цінностями соціальної, правової, демократичної держави та безумовне підпорядкування діяльності всіх державних інституцій та посадових осіб вимогам реалізації та захисту зазначених прав [1, с. 73];

– принцип, сформульований під впливом європейських, глобалізаційних та міжнародних інтеграційних процесів, у якому поєднані певні вимоги, покликані забезпечувати права та законні інтереси людини і громадянина в суспільстві, взаємостосунках з органами публічної адміністрації усіх рівнів та забезпечувати рівність усіх суб'єктів права перед законом [7, с. 102 – 103];

– мегапринцип, що включає в себе низку інших принципів; панування в суспільних відносинах правових цінностей, а саме: справедливості, добра, свободи, правової рівності, поваги до людської гідності, честі, істини тощо [4, с. 167].

Конституція України (ст. 8) містить положення про визнання та дію в Україні принципу верховенства права, що слугує підтвердженням статусу держави як демократичної та правової [8]. Однак самого визначення цього принципу Основний Закон держави не формулює.

На законодавчому рівні принцип верховенства права вперше було розкрито в Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України), який прийнято 6 липня 2005 р. Відповідно до ч. 1 ст. 8 зміст принципу розкривається через визнання людини, її прав і свобод найвищими цінностями, що визначають зміст і спрямованість діяльності держави [7]. Водночас адміністративне судочинство не охоплює діяльність щодо реалізації прав і свобод та обов'язків фізичних і юридичних осіб, тобто не включає адміністративну процедуру. І тому формалізований у КАС України принцип верховенства права не може бути автоматично застосований в адміністративних процедурах. Слід погодитися з О. М. Соловйовою, що цей принцип так і залишається на папері, і в Україні ще не склалося усталеної судової практики правового застосування принципу верховенства права [19, с. 150].

У проекті Адміністративно-процедурного кодексу України (далі – проект АПК України) серед принципів адміністративної процедури також визначається принцип верховенства права (ст. 6, 7) [15]. Зазначимо, що текстуально в жодній країні принцип

верховенства права не закріпленій у законах про адміністративну процедуру. Можливо, Україна стане першою країною, де зміст цього принципу в адміністративній процедурі буде закріпленій на законодавчому рівні. Законопроект зводить зміст цього принципу до таких положень: а) людина, її права і свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави; б) рішення адміністративного органу в адміністративній справі повинне бути справедливим.

Слушною є думка А. А. Пухтецької про те, що в запропонованому законопроекті доцільно додатково врахувати й вимоги «щодо забезпечення рівності всіх суб'єктів права перед законом, передбачуваності законів та дій органів державної влади та інших, сформульованих практикою Європейського суду з прав людини» [17, с.102].

Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а містить у собі й інші регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Окрім того, вирішення певної адміністративної справи має бути, насамперед, втіленням справедливості. Під час вирішення конкретної адміністративної справи публічна адміністрація повинна розглядати право не як закон чи систему нормативно-правових актів, а як втілення справедливості [19, с. 150].

Характеризуючи зміст принципу верховенства права в адміністративній процедурі, В. П. Тимошук говорить, що: 1) принцип верховенства права належить до конституційних і означає пріоритет прав і свобод людини, справедливості, гуманізму у діяльності публічної адміністрації; 2) для цього принципу «...слід чітко розмежовувати такі дві категорії, як «закон» і «право», адже навіть закон може бути неправим за процедурою його прийняття або за своїм змістом»; 3) «адміністративний орган в адміністративній процедурі повинен керуватися принципом верховенства права, який зобов'язує його не сліпо виконувати вимоги нормативного акта, а зважати на відповідність цього акта вищим за юридичною силою нормам права». Отже, принцип верховенства права вказує на те, що публічна адміністрація не лише творить право, але й обмежена в його творенні [2, с. 32].

Важливе значення принципу верховенства права закріплено в договорах про створення Європейського Союзу, резолюціях та рекомендаціях Ради Європи, у документах міжнародних та європейських організацій. Це пояснюється перш за все тим, що основною цінністю визначається людина, її права і свободи, тоді як для України цей принцип є відносно новим та недостатньо повною мірою теоретично розробленим, він запроваджений у чинному законодавстві України.

Отже, принцип верховенства права в адміністративній процедурі є фундаментальним, на якому базуються інші принципи. Він означає забезпечення пріоритету прав і свобод людини, що є найвищою цінністю. Проявом цього принципу є те, що право не обмежується лише законом, бо навіть закон може бути неправим, а є втіленням справедливості та правової рівності.

Другим конституційно-правим принципом адміністративної процедури є принцип законності. Законність визначається як метод діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, як політико-правовий режим функціонування громадянського суспільства і як основна вимога здійснення нормотворчої діяльності [5, с. 175].

Співвідносячи принцип законності з принципом верховенства права, слід погодитися з думкою Т. Я. Багрії про те, що принцип верховенства права є первинним і визначальним стосовно принципу законності, який є вторинним, похідним від принципу верховенства права, тобто принцип верховенства права та принцип законності співвідносяться як загальне та одиничне [4, с. 166 – 167]. На думку С. В. Серьогіна, законність слід розуміти як специфічне суспільне явище, що визначає пріоритет закону у відносинах між владою та особою. При цьому законність гарантується системою соціальних і політико-правових факторів,

першочерговим серед яких є забезпечення стабільності конституційних прав і свобод людини та їх гарантій [18, с. 65].

Конституція України цей принцип тлумачить як обов'язок органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією й законами України (ч. 2 ст. 19) [8]. Таке тлумачення принципу обумовлює необхідність здійснення адміністративних процедур тільки в межах повноважень та у спосіб, передбачений законами. Як зацікавлені особи, так і органи державної влади не мають права застосовувати правові засоби з метою досягнення цілей, що несумісні із захистом прав і законних інтересів, для яких ці правові засоби призначені [3, с. 146].

При цьому, як слушно наголошує В. П. Тимошук, для правильного розуміння принципу законності важливим є відмежовувати закони від інших нормативно-правових актів і при цьому не допускати розширення принципу законності за рахунок підзаконних нормативних актів. Зокрема, науковець зазначає, що під час розгляду індивідуальних адміністративних справ юридичних та фізичних осіб державні органи влади та органи місцевого самоврядування керуються переважно підзаконними нормативно-правовими актами часто взагалі без жодних законодавчих підстав, а також самі для себе встановлюють повноваження та процедурні правила [2, с. 33].

Отже, реалізація принципу законності в адміністративно-процедурній діяльності має здійснюватися в межах повноважень та у спосіб, передбачений законами, і не допускати розширення цього принципу за рахунок підзаконних нормативно-правових актів.

Значну роль в адміністративній процедурі відіграє принцип рівності учасників адміністративної процедури перед законом. Відповідно до КАС України зміст цього принципу передбачає рівність учасників адміністративного процесу перед законом і судом (ч.1 ст.10). «Реалізується зазначений принцип за допомогою норм права, які визначають права та обов'язки суб'єктів адміністративного процесу» (цит. за [6, с. 180]). На думку Н. Л. Губернської, «наведене повною мірою стосується й суб'єктів адміністративної процедури, тобто вимоги закону однаково поширюються на всі без винятку державні органи та їх посадових осіб, які здійснюють адміністративно-процедурну діяльність» [6, с. 180].

Принцип рівності учасників адміністративної процедури перед законом має встановлювати такі відносини між приватною особою і публічною адміністрацією, які б вирівнювали їхнє становище в адміністративній процедурі, тому що обидва суб'єкта є зв'язаними між собою законом [13, с. 235]. Хоча публічна адміністрація і наділена владними повноваженнями та від неї залежить прийняття адміністративного рішення у справі, але все ж таки особа отримує певні важелі впливу на її вирішення [2, с. 33].

Принцип рівності учасників адміністративної процедури перед законом означає і рівність різних приватних осіб перед законом. Це означає, що однакові справи повинні вирішуватися однаково і не має допускатися жодна дискримінація [13, с. 235].

Загалом слід зазначити, що принцип рівності перед законом має на меті забезпечити збалансованість адміністративної процедури як змагальної між формально нерівними її учасниками, тобто вирівнювати відносини між публічною адміністрацією та приватною особою зважаючи на наділення суб'єкта адміністративного органу владними повноваженнями щодо особи.

Важливе місце в адміністративній процедурі посідає принцип недискримінації. Цей конституційний принцип (ст. 24) тлумачиться як неможливість мати привілеї чи обмеження за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками [8]. У такому ж розумінні цей принцип тлумачиться і в ч. 2 ст. 10 КАС України [7]. Принцип заборони дискримінації може ототожнюватися з принципом рівного поводження, але не з принципом рівності

загалом [10]. На думку Р. С. Мельника, принцип недискримінації є продовженням конституційного принципу рівності громадян перед законом. Він має забезпечувати однакові «стартові» умови кожному громадянину для самореалізації в суспільстві [9].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 р. принцип недискримінації передбачає: «1) забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; 2) забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; 3) повагу до гідності кожної людини; 4) забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб» [14].

С. П. Погребняк зазначає, що під принципом недискримінації слід розуміти заборону необґрунтованого відмінного ставлення (а саме встановлення розрізень, винятків, обмежень чи переваг) до осіб, які перебувають в однаковій ситуації, чи однакового ставлення до осіб, що перебувають у різних ситуаціях. Автор наголошує на тому, що цей принцип є надзвичайно важливим для реалізації правової рівності як вимоги чесної рівності можливостей. Оскільки дискримінація призводить до обмеження або унеможливлення користування правами і свободами усіх людей на рівних підставах, то її заборона розглядається як один зі шляхів забезпечення рівності всіх людей [11, с. 87].

Отже, на нашу думку, принцип недискримінації є загальноновизнаним і засадничим у праві Ради Європи. Він має принципове значення в практиці Європейського суду з прав людини, судів інших країн з розвинутою демократією. Європейський суд з прав людини розглядає дискримінацію як будь-яке різне поводження з особами, що перебувають в однаковій ситуації, коли таке поводження ґрунтується на певній ознаці людини та не має об'єктивного розумного виправдання [10]. Дискримінація, на думку суду, може виникнути як під час застосування різних правил для схожих ситуацій, так і в разі застосування однакових правил для різних ситуацій [12, с. 352 – 353].

Принцип недискримінації є ключовим у розумінні обґрунтованості дій і рішень публічної адміністрації, адже він заснований на функції вирівнювання, оскільки через певні життєві обставини або особливості особистого статусу є різниця в правовому стані осіб. Як адміністративний орган, так і суд мають давати оцінку достатніх підстав для різного ставлення до осіб з неоднаковим статусом або однакового ставлення до осіб із подібним статусом. «Мірилом правомірності різниці у ставленні є трискладовий тест, згідно з яким різниця у ставленні має ґрунтуватися на законності, переслідувати легітимну мету при застосуванні достатніх і доречних засобів» [16, с. 158].

Отже, принцип недискримінації в адміністративній процедурі має ґрунтуватися: 1) на однаковому ставленні до осіб, що перебувають в однаковій ситуації, чи однаковому підході до осіб, що перебувають у різних ситуаціях; 2) рівності всіх перед законом; 3) забезпеченні рівних можливостей.

Ще одним конституційно-правовим принципом адміністративної процедури є принцип презумпції правомірності дій і вимог особи. У проекті АПК України цей принцип означає, що адміністративний орган під час вирішення справи визнає дії та вимоги особи правомірними, доки інше не буде доведено в результаті розгляду адміністративної справи [15]. Презумпція правомірності дій і вимог особи є важливою гарантією реалізації прав учасниками адміністративної процедури. Тобто особа, звертаючись до адміністративного органу з певною вимогою, діє правомірно.

О. М. Соловійова наголошує на тому, що рішення за зверненнями громадян не повинно ґрунтуватися на припущеннях, а всі сумніви щодо правомірних вимог громадян повинні тлумачитися на їх користь, що, на жаль, у проекті зазначеної редакції АПК України відображення не знайшло. Слід погодитися з думкою дослідниці про те, що доречно було б у проекті АПК України закріпити положення про те, що всі сумніви стосовно правомірності дій особи, що звертається до адміністративного органу, повинно тлумачитися на її користь [19, с. 154].

Отже, принцип презумпції правомірності дій і вимог особи означає, що всі дії

і вимоги особи є правомірними доти, доки інше не буде встановлено під час розгляду та вирішення індивідуальної адміністративної справи.

Конституційно-правові принципи здатні виконати свої функції та призначення лише в системній взаємодії. Дотримання одного принципу сприяє реалізації інших, тоді як порушення будь-якого принципу негативно впливає на реалізацію інших. Серед конституційно-правових принципів об'єднуючим є принцип верховенства права.

Конституційно-правові принципи щодо адміністративної процедури встановлюють вимоги належної діяльності публічної адміністрації, спрямовують її на досягнення цілей держави у сфері гарантування та забезпечення прав особи. Ефективне втілення конституційно-правових принципів у законотворчий та правореалізаційний процеси сприятиме подальшому динамічному розвитку України як демократичної, правової держави, формуванню в нашій країні сучасного, розвиненого громадянського суспільства.

З метою вдосконалення діяльності органів публічної адміністрації необхідно закріпити на законодавчому рівні сутність цих принципів. Саме прийняття АПК повинно стати ключовим для врегулювання відносин органів публічної адміністрації і їх посадових осіб з фізичними та юридичними особами.

Вищезазначені проблемні питання, що постають у практиці державотворення, можуть стати предметом подальших наукових пошуків з метою вироблення теоретичних і практичних рекомендацій.

Список використаних джерел / List of references

1. **Авер'янов В. Б.** Принцип верховенства права у сфері виконавчої влади: питання теорії та практика реалізації / В. Б. Авер'янов // Право України. – 2010. – № 3. – С. 72–79 [Averianov V. B. Pryntsyp verkhovenstva prava u sferi vykonavchoi vlady: pytannia teorii ta praktyka realizatsii / V. B. Averianov // Pravo Ukrainy. – 2010. – № 3. – S. 72 – 79].

2. **Адміністративна** процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / автор-упорядник В. П. Тимошук. – К. : Факт, 2003. – 496 с. [Administratyvna protsedura ta administratyvni posluhy. Zarubizhnyi dosvid i propozytsii dlia Ukrainy / avtor-uporiadnyk V. P. Tymoshchuk. – K. : Fakt, 2003. – 496 s.].

3. **Актуальные** проблемы административного права : учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / М. В. Костеников, А. В. Куракин, А. М. Кононов, П. И. Кононов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2013. – 383 с. [Aktualnyie problemy administrativnogo prava : uchebnik dlya studentov vuzov, obuchayuschihhsya po spetsialnosti «Yurisprudentsiya» / M. V. Kostennikov, A. V. Kurakin, A. M. Kononov, P. I. Kononov. – M. : YuNITI-DANA, 2013. – 383 s.].

4. **Багрий Т. Я.** Принцип верховенства права як засада розвитку публічного права сучасної України (на матеріалах окремих галузей публічного права) : монографія / Т. Я. Багрий ; за заг. ред. М. Г. Братасюк. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 212 с. [Bahrii T. Ya. Pryntsyp verkhovenstva prava yak zasada rozvytku publichnogo prava suchasnoi Ukrainy (na materialakh okremykh haluzei publichnogo prava) : monohrafiia / T. Ya. Bahrii ; za zah. red. M. H. Bratasiuk. – Ternopil : TNEU, 2014. – 212 s.].

5. **Горбунова Л. М.** Принцип законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади : монографія / Л. М. Горбунова. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 240 с. [Horbunova L. M. Pryntsyp zakonnosti u normotvorchii diialnosti orhaniv vykonavchoi vlady : monohrafiia / L. M. Horbunova. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 240 s.].

6. **Губерська Н. Л.** Адміністративні процедури у сфері вищої освіти: теоретико-правове дослідження : монографія / Н. Л. Губерська. – Х. : Панов, 2015. – 508 с. [Huberska N. L. Administratyvni protsedury u sferi vyshchoi osvity: teoretyko-pravove doslidzhennia : monohrafiia / N. L. Huberska. – Kh. : Panov, 2015. – 508 s.].

7. **Кодекс** адміністративного судочинства України : Закон України від 6 лип. 2005 р. із змінами. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15 [Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 6 lyp. 2005 r. iz zminamy. – Rezhym dostupu : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15].

8. **Конституція** України від 28 червня 1996 року із змінами. – Режим доступу :

Державне управління та місцеве самоврядування, 2016, вип. 2(29)

Theory and history of Public Administration

zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 [Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku iz zminamy. – Rezhym dostupu : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80].

9. **Мельник Р.** Інститут принципів адміністративного права у системі Загального адміністративного права України / Р. Мельник. – Режим доступу : www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2012/7/Melnyk.pdf [Melnyk R. Instytut pryntsyviv administratyvnoho prava u systemi Zahalnoho administratyvnoho prava Ukrainy / R. Melnyk. – Rezhym dostupu : www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2012/7/Melnyk.pdf].

10. **Мороз Ю. К.** Принцип недискримінації: поняття та співвідношення з принципом рівності / Ю. К. Мороз // Наук. зап. НаУКМА. Юридичні науки. – 2015. – Т. 168. – С. 39 – 42 [Moroz Yu. K. Pryntsyv nedyskryminatsii: poniattia ta spivvidnoshennia z pryntsyvom rivnosti / Yu. K. Moroz // Nauk. zap. NaUKMA. Yurydychni nauky. – 2015. – Т. 168. – С. 39 – 42].

11. **Погребняк С. П.** Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с. [Pohrebniak S. P. Osnovopolozhni pryntsyvy prava (zmistovna kharakterystyka) : monohrafiia / S. P. Pohrebniak. – Kh. : Pravo, 2008. – 240 s.].

12. **Право** Європейського Союзу : підручник / за ред. В. І. Муравйова. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 704 с. [Pravo Yevropeiskoho Soiuzu : pidruchnyk / za red. V. I. Muraviova. – K. : Yurinkom Inter, 2011. – 704 s.].

13. **Принцип** верховенства права: проблеми теорії та практики : у 2 кн. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка ; [ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (голова) та ін.]. – К. : Конус-Ю, 2008. – Кн. 2 : Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві / відп. ред. В. Б. Авер'янов. – 314 с. [Pryntsyv verkhovenstva prava: problemy teorii ta praktyku : u 2 kn. / za zah. red. Yu. S. Shemshuchenka ; [red. kol. : Yu. S. Shemshuchenko (holova) ta in.]. – K. : Konus-Yu, 2008. – Kn. 2 : Pryntsyv verkhovenstva prava u diialnosti derzhavy ta v administratyvnomu pravi / vidp. red. V. B. Averianov. – 314 s.].

14. **Про засади** запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 6 верес. 2012 р. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17 [Pro zasady zarobihannia ta protydii dyskryminatsii v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 6 veres. 2012 r. – Rezhym dostupu : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5207-17].

15. **Проект** Адміністративно-процедурного кодексу України : законопроект від 3 груд. 2012 р. № 11472. – Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44893 [Proekt Administratyvno-protsedurnoho kodeksu Ukrainy : zakonoproekt vid 3 hrud. 2012 r. № 11472. – Rezhym dostupu : w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44893].

16. **Публічне** урядування, права людини і демократія: регіональний зріз євроінтеграції : монографія / [Т. О. Карабін, Я. В. Лазур, М. В. Менджул та ін.] ; за заг. ред. М. В. Савчина. – Ужгород : Говерла, 2015. – 320 с. [Publichne uriaduvannia, prava liudyny i demokratiia: rehionalnyi zriz yevrointehratsii : monohrafiia / [T. O. Karabin, Ya. V. Lazur, M. V. Mendzhul ta in.] ; za zah. red. M. V. Savchyna. – Uzhhorod : Hoverla, 2015. – 320 s.].

17. **Пухтецька А. А.** Європейські принципи адміністративного права : монографія / Пухтецька А. А. ; за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – 2-ге вид., допрац. і доповн. – К. : Логос, 2014. – 237 с. [Pukhtetska A. A. Yevropeiski pryntsyvy administratyvnoho prava : monohrafiia / Pukhtetska A. A. ; za zah. red. V. B. Averianova. – 2-he vyd., dooprats. i dopovn. – K. : Lohos, 2014. – 237 s.].

18. **Серьогін С. В.** Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування : монографія / С. В. Серьогін. – Д. : Грані, 2014. – 124 с. [Serohin S. V. Verkhovenstvo prava v Ukraini: problemu rozuminnia ta zastosuvannia : monohrafiia / S. V. Serohin. – D. : Hrani, 2014. – 124 s.].

19. **Соловйова О. М.** Принципи адміністративної процедури / О. М. Соловйова // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Сер. «Право». – 2011. – Вип. № 10. – С. 149 – 155 [Soloviova O. M. Pryntsyvy administratyvnoi protsedury / O. M. Soloviova // Visn. Kharkiv. nats. un-tu im. V. N. Karazina. – Ser. «Pravo». – 2011. – Vyp. № 10. – S. 149 – 155].

Надійшла до редколегії 18.04.16